

SZERBIJA I CSERNOGORIJA V PERVOJ MIROVOJ VOJNYE*

(Moszkva, Izdatyelsztvo „Nauka” 1968., 376 p.)

Először jelent meg orosz nyelven át-fogó munka Szerbia és Crna Gora történetének egyik legfontosabb, kö-vetkezményeit tekintve napjainkig ki-hatós első világháborús időszakáról. Az olvasó számára különösen értéket je-lent a szerző marxista szemlélete, az a törekvése, hogy a proletár interna-cionalizmus alapján állva kritikusan szemlélje mindazt, amit a jugoszláv, az osztrák és a magyar burzsoá tör-ténetírás a világháború felszított so-viniszta és nacionalista légkörének ha-tása alatt a 20—30-as években bocsá-tott közre.

A könyv módszertanilag is komoly értéket képvisel. A szerző arra törek-szik, hogy a sokoldalú levéltári és könyvészeti források áttekintésével az olvasót is bevezesse az egymásnak el-lentmondó levéltári iratok, visszaem-lékezések és feldolgozások kezelésének műhelytitkaiba. 24 jugoszláv, szovjet, magyar és osztrák levéltár iratanyagát dolgozta fel, s emellett áttekintette és értékelte a délszláv népek első világhá-borús történetére közvetlenül vagy közvetve vonatkozó szerb, horvát, orosz, angol, német, francia nyelvű, rendkívül szerteágazó szakirodalmat — felhasználta a korabeli sajtót és a szépirodalmat is. Részletes bibliográ-fiája szinte nélkülözhetlenné teszi a könyvet azok számára, akik Ausztria—Magyarország s a Balkán első vilá-gháborús történetével foglalkoznak.

A Szovjetunióban — mint ahogy er-re a szerző könyvében rámutat — a délszláv népek történetének a ta-nulmányozása jelentős tradíciókra te-kinthet vissza. 1963-ban jelent meg két kötetben „Jugoszlávia története.” Piszarjev munkája szintézise mindan-nak, amit a szovjet és délszláv marxista történetírás a jugoszláv állam meg-alakulásának előzményéről az utóbbi időben alkotott.

A könyv tizennégy fejezetben te-kinti át a politikai és katonai esemé-

nyeket. Ismerteti az Osztrák—Magyar Monarchia vezető köreinek Szerbia ro-vására szőtt expanziós terveit, a trón-örökös meggyilkolása után tett diplo-máciai lépéseket, azok bel- és külpo-litikai hatását.

Franciaország, Anglia és Oroszország még nem fejezték be hadfelszerelési tervüket, nem voltak érdekelve a há-ború gyors kirobbantásában s ezért a szerb kormánynak azt sugallták, hogy tegyen maximális engedményeket. Né-metország viszont pillanatnyi száraz-földi erőfölényét akarta minél előbb kihasználni, s teljesíthetetlen feltéte-lek szabására biztatta a Monarchiát.

A szerző hiteles forrásokra hivatko-zik, amikor megállapítja, hogy — el-lentétben Hans Uebersbergernek¹ és másoknak az állításával — a szerb kormánynak a merénylethez nem volt köze, a jegyzékben kifogásolt „Narodna odbrana” szerb szervezetet már az események előtt feloszlatták. Az a kö-vetelés, hogy a hadseregbeli és az álla-mi hivatalokból távolítsák el az oszt-rák-ellenes személyeket s a szerb kor-mány tegye lehetővé az ország terüle-tére kiterjedő nyomozást, önmagában provokáció volt, sértette Szerbia szu-verenitását.

A határon belül és azon kívül élő szerbek egyesítése érdekében 1911-ben titkos szervezet alakult a hadseregben, amely „Egyesülés, vagy Halál”, illetve „Fekete Kéz” név alatt vált ismertté. Differenciált, hiteles képet kapunk a könyvben e titkos társaság összeté-teléről, céljairól, az uralkodó házzal és a kormánnyal szemben a világháború alatt fennálló ellentéteiről. A szervezet egyik vezetője volt Dragutin Dimít-riević, aki „Ápis” név alatt vált is-mertté a nemzetközi sajtóban. Ezredesi rendfokozatban a szerb hadsereg fel-derítési osztályát vezette, majd a 3. hadsereg vezérkari főnökének a he-lyettese volt. Kapcsolatban állt az ud-varral és a kormány politikájával

* Szerbia és Crna Gora az első világháborúban.

¹ Hans Uebersberger: Österreich zwischen Russland und Serbien. Böhlau Verlag. Köln—Graz 1958.

szembenálló tisztí ellenzékkel, 1917 júniusában több társával együtt Szalonikiben kivégezték. Az udvar és a kormány ezzel csapást akart mérni a hadseregben tapasztalható forradalmi mozgólódásokra is. Ugyanakkor ez a lépés része volt annak a kísérletnek, melynek a célja az Ausztria—Magyarországgal való különbélke megkötése volt. Az elítéltek ügyét 1953-ban — ami a közkézen forgó osztrák és magyar irodalomban nem szerepel — újra tárgyalták s Ápist, valamint társait a Szerb Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága rehabilitálta.

Részletesen tárgyalja a könyv, Szerbia után, Crna Gora háborúba lépésének a körülményeit, az osztrák—magyar csapatok 1914-ben Szerbiában elszenvedett vereségének körülményeit, valamint azokat a nehézségeket, amelyet a háború okozott a két ország gazdaságának.

Crna Gora és Szerbia egyaránt hadianyag- és élelmiszerbehozatalra szorult, az utánpótlás útvonalai Románián, Bulgárián és Görögországon, valamint az alig használható crna-gorai kikötőn keresztül vezettek. A szerző kimutatja, hogy Anglia és Franciaország tartózkodott az intenzív segítségnyújtástól. Szerbiában az orosz befolyás megerősödését látták. Az olasz imperializmus megnyerése érdekében készek voltak jelentős délszláv területeket Olaszországnak átadni.

Eddig ismeretlen szovjet levéltári anyagok feltárásával a szerző részletesen tárgyalja az Olaszország részéről kilátásba helyezett segítség, fegyver- és élelmiszer-szállítványok rendszertelen továbbításának okait, az ekkor még semleges Románián keresztül vezető út akadályait.

Átfogó, árnyalt elemzést nyújtja a könyv a belső szociális viszonyoknak. Kimutatja, hogy a nagyszerb burzsoázia piacainak, tengeri kikötőjének biztosítása érdekében háborús céljait illetően egy minimális és egy maximális programmal rendelkezett. Minimális célja a szerbek által lakott területek: Bosznia, Hercegovina, a Szerémség, Szlavónia és a Vajdaság Szerbiához történő csatolása volt, a maximális célkitűzés valamennyi délszláv terület Szerbia körül történő egyesítését tartalmazta.

Az olasz imperializmus terjeszkedési törekvéseinek ellensúlyozása céljából

1915. április 30-án horvát, dalmát, szlovén, bosnyák politikai emigránsok közreműködésével Londonban megalakult a Jugoszláv Bizottság, az osztrák—magyar uralom alatt álló délszlávok külföldi politikai központja. Elnöke Ante Trumbić lett, a bizottságban jelentős szerepet töltött be F. Supilo, aki a baloldal képviselőjének számított. A bizottság tagjainak többsége nem osztotta a nagyszerb elképzeléseket.

Piszarjev munkájában Lenin elvi útmutatásai alapján világosan meghatározza a Szerbia részéről folyó háború jellegét. Kimutatta, hogy a háború a burzsoá felszabadító mozgalom politikájának továbbfolytatása. Szerbia honvédő háborút vívott a központi hatalmak ellen, amelynek során előtérbe került a délszlávok egyesítésének a feladata. A nagy szerb burzsoázia azonban kezdettől fogva hegemon szerepre törekedett, meg akarta őrizni a monarchiát. Céljait az antanttal szövetségben kívánta elérni.

A Szerbia részéről folyó háborúnak — ahogy ezt a szerző aláhúzza — kettős jellege volt. Egyrészt Szerbia és Crna Gora nemzeti függetlenségét védte s igazságos harcot folytatott a délszláv népek felszabadítása és egyesítése érdekében, másrészt az antant imperialista politikájának voltak eszközei, s a szövetségben belül — mint ezt a katonai események alakulásából s a segítség kellő időben történő megadásának elmaradásából is látszik — Szerbia számára mellékszerep jutott.

Piszarjev a Szerbia és Crna Gora központi hatalmakkal szemben folytatott háborújának történetét — a katonai helyzet alakulását véve alapul — négy periódusra osztotta.

A háború első szakasza 1914. július 28-tól 1915. október 5-ig tartott. Szerbia és Crna Gora csapatai az említett időszakban sikeresen hártották el Ausztria—Magyarország és Németország csapatainak meg-megújuló támadásait.

A központi hatalmak erőik zömét keletre, a cári hadsereg ellen vetették be, s 1915 tavasza és ősze között viszonylagos nyugalom köszöntött be a szerbiai hadszíntéren. A lakosság, a csapatok és az osztrák—magyar hadifoglyok sorait azonban járványok tizedelték. Kevés volt az orvos, hiányoztak a gyógyszerek.

A háború második periódusa 1915.

október 5-től 1916 februárjáig mindössze három-négy hónapot ölelt fel. Ezúttal a központi hatalmak nagy erőfőnlényt képeztek a balkáni hadszíntéren, a háborúba Szerbia ellen belépett Bulgária.

A bolgár csapatok elvágták a Görögország felé vezető utánpótlási útvonalat, a súlyos védelmi harcokat vívó szerb hadsereg Crna Gorán és a közben olasz megszállás alá került Albánián át Korfu szigetére vonult vissza. Ide tette át székhelyét a szerb kormány is. Crna Gora kapitulált, a két ország a központi hatalmak megszállása alá került. A szerző részletesen tárgyalja a visszavonulás viszontagságait, a csapatokat és a polgári lakosságot ért nagyarányú veszteségek okait és azok körülményeit.

A háború harmadik periódusa már hosszabb időt vett igénybe. 1916 tavaszától 1918 szeptemberéig tartott.

Ebben az időszakban a szerb hadsereget átszervezték és a szaloniki arcvonalon vetették harcba. A megszállt területeken partizántevékenység bontakozott ki. Paraszt osztagok, állandó csetnikkommandók, az osztrák—magyar hadsereg délszláv katonái közül kikerült szökevények nyugtalanították a megszállókat.

A fordulat a háború menetében, amely az imperialisták közötti meg egyezéssel békére való törekvések megerősítését hozta, rendkívül komolyan befolyásolta a szerb kormány és a Jugoszláv Tanács helyzetét, az antant vezető hatalmaival fűződő viszonyát.

Az antant ebben az időben nem adta fel a reményt, hogy Ausztria—Magyarországgal különbékét köthet s az erőviszonyok ilyenén való megváltoztatása után Németországot gyorsan térdre kényszerítheti. Ez a törekvés azonban keresztelte a dualista állam feldarabolására szőtt délszláv terveket.

Az oroszországi szocialista forradalom győzelme után új momentum volt, hogy az angol, amerikai és francia kormánykörök Ausztria—Magyarországban egy ideig a bolsevizmussal szembeni védőgátat látták. Ezt az álláspontjukat akkor adták fel, amikor kiderült, hogy Ausztria—Magyarországot leválasztása Németországról kudarcot

szenvedett. Ekkor kezdik elismerni komoly tárgyaló partnerként a csehszlávok és délszláv emigráns szervezeteket.

A szerző bemutatja, hogy a szaloniki arcvonalon, ahol hosszú ideig állásháború folyt, a szembenálló felek harcoló csapatainak soraiban háborúellenes mozgalom bontakozott ki. Az emigráció demokratikus körői egyre határozottabban szálltak síkra amellett, hogy a tervezett délszláv állam ne királyság, hanem köztársaság legyen. Az 1917 nyarán kibocsátott korfui nyilatkozat, amely a demokratikus és a konzervatív erők közötti kompromisszumot is tükrözte, kimondta a jugoszláv állam megalakításának a szükségességét.

A háború negyedik, befejező periódusa a központi hatalmak állásainak 1918 szeptemberében történt áttörésével kezdődött, amikor a szaloniki arcvonalon harcoló szövetséges csapatok, köztük a szerb egységek, támadásba lendültek. Bulgária fegyverletételre kényszerült. Másfél hónap alatt Szerbia, Crna Gora felszabadult. November 1-én a szerb reguláris és irreguláris erők bevonultak Belgrádba.

Az Osztrák—Magyar Monarchia szétesése után megnyílt az út a délszláv területek egyesülése előtt. 1918. december 1-én megalakult a Szerb, Horvát és Szlovén Királyság.

A szerző aláhúzza, hogy Ausztria—Magyarországon 1918 őszén polgári forradalom zajlott le, Szerbiában és Crna Gorában azonban nem következett be forradalom. Az új délszláv államban a hatalmat a burzsoázia ragadta kezébe, a dolgozók szociális felszabadítása a jövő feladata lett.

Nagy forrásbázisra támaszkodva a szerző biztosan tájékozódik a rendkívül bonyolult nemzetek közötti, az agrártársadalmakra jellemző szociális viszonyok ellentmondásos szövevénye között. Könyve értékes segítséget nyújt mindazoknak, akiket érdekel a nemzeti kérdés alakulása a Balkánon, a nagyhatalmak első világháborús politikája s az imperialista háború hadtörténete.

Józsa Antal